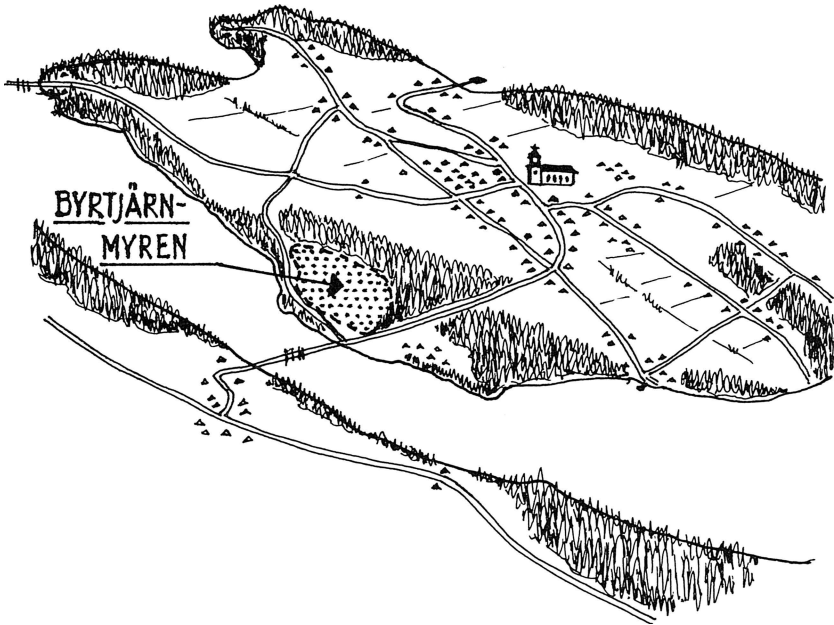

Byrtjärnmyren

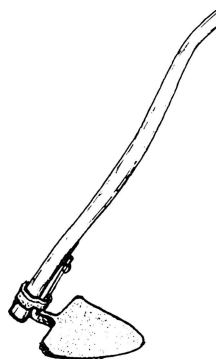

Albert Stunis, eller Ryss Albert som han i dagligt tal kallas, påpekade att ingenting fanns upptecknat om Byrtjärnmyren. Det vore väl nånting för Sool-Öen tyckte han. Tanken var god och därför samlades vi en söndag i Masandersgården. Förutom husbonden själv, hans bror Oskar, bröderna Albert och Arvid Bälter från Gammalgården samt Håll Albert Jönsson och Arvid Knutz. Anna kokade och bjöd på kaffe och undertecknad skötte bandspelare och penna.

Byrtjärnmyren ligger på öns västsida och sträcker sig från Flåtånäs i söder till Skålviken i norr. Mellan jul och trettondagshelgen, under nära ett halvt sekel, var det den största och livligaste arbetsplatsen inom socknen. Så gott som alla arbetsföra karlar med förankring inom jord- och skogsbruket var där sysselsatta med torvbrytning. Eftersom större delen av Solleröns befolkning då ägnade sig åt nämnda yrken förstår man vilket sammandrag av folk det var på myren.

Spänfat

Flåhacka

Teckn. Margit Andersson

Byrtjärnmyren var vad man kallar en allmänning, utom längst i norr där ett område var urtaget åt prästbostället. Inom allmänningen kunde man utan några som helst regler eller föreskrifter ta för sig ett område som man ansåg vara lämpligt för torvupptagning. Man slog helt enkelt ner en påle med bomärket på. Så var det ”mitt” och inmutningen snabbt avklarad.

Innan man omkring 1910 började med torvupptagning i Byrtjärnmyren, eller Umborsgroper som myren också kallas, använde man sig av umbor som strö i stall och ladugårdar. Umbor var också en slags mossa men var så gammal att den förmultnat, detta i motsats till torven som fortfarande växte. Umborsplatsen framför andra var ett ställe öster om den s.k. Burmavägen. Vidare togs det umbor mellan Klikten och Utanmyra, i Brumansänget som ligger nedanför kapelltomten, i norra Rannmyren och på ett ställe öster om Solris. Förmodligen också på en del andra håll.

Umborn kördes efter upptagningen direkt hem till gården där den bredades ut och torkades på marken. Sedan skyfflades den eller bars med spänfat in i ladugården där den spriddes ut över hela golvet. Inga cementerade golv förekom på den tiden utan enbart av jord. Bakom korna och i gris- och kalvkättarna grävdes det ur så att ända till en meters djup umbor kunde läggas in. Den byttes ut efter behov och säkerligen var det ett bra jordförbättringsmedel. Inne i ladugården ströddes det finhackat grannis över umborn. Förutom att det var trevligare att gå på gav det samtidigt en frisk lukt i djurstallarna.

Man förberedde torvbrytningen på sommaren. Med flåhacka, spade och grep grävdes ett dike runt det område där torven skulle tas. Stora högar hyvades ihop, vattnet rann av och högen blev ganska lätt att med yxa eller spade få isär på vintern. Arbetet på sommaren kunde vara nog så påfrestande, knott och flugor irriterades och ingen svalkande skugga i den ofta besvärande värmen.

Stenis Jerk i Gruddbo gick där nere i myren långa tider under somrarna, grävde diken, skottade ihop högar och slog ner pålar med sitt bomärke på. När sedan arbetet sattes igång efter jul gick han dit och sålde torvhögar till personer som av en eller annan anledning inte hunnit med sommarens arbete på myren. Tre kronor högen tog han och eftersom han utfört ett välgjort arbete var det ingen konst att bli av med högarna.

Med yxa och spett som de viktigaste redskapen sattes så arbetet igång efter jul. Folk och hästar anlände från alla byar. Arvid Bälter kunde en gång från sin hög räkna ända till sjuttio hästar. Arbetet med den frusna torven hörde inte precis till det lättaste. Högen som var iordningställd under sommaren gick förhållandevist lätt att hugga eller bryta isär, men när man sedan gick över att få loss torven från den frusna marken blev det besvärligare. Yxan skrällde och hoppade och knarren i handleden lät inte vänta på sig. Karlsoniten blev nu räddningen. Det var ett relativt svagt sprängämne som hade den egenskapen att den lyfte den frusna torven i stora flak. Den högg man sedan sönder i lagom stora stycken så pass att man orkade lyfta upp dem i ”umfjöli”. Dynamiten var i detta sammanhang odugligt, den slog nedåt och smulade bara sönder torven.

”Umfjöler” som torven lastades i var en långslåde med hel träbotten och omkring halvmeterhöga sidor runt om. Det var det vanligaste hästfordonet under vintern, användes både vid körning av hö, gödsel och även ved där så terrängen medgav. På senare år började man använda s.k. redan. De var bredare och hade inga hindrande sidor att lyfta den tunga torven över. Särskilt ändamålsenliga var redana när stora torvstycken lastades.

Under de bråda dagarna var det en mycket livlig trafik, Det var tätt mellan mötesplatserna och där det var görligt gick två vägar jämsides. Tjugofem till trettio lass per hushåll var normalt, storförbrukare körde ända upp till femtio lass. De som hade möjlighet därtill använde sig av flera åkdon. En person befann sig hela tiden vid torkhuset och stuvade in den frusna torven, köraren tog en tidigare tömd slåde och körde ner till myren med den, där hade han hjälp att lasta och sedan iväg igen. En ensam

Dunder Per Persson och Arvid Bälter lastar den frusna torven på ett rede. I bakgrunden häst med umfjoler. Foto: Henry Persson.

person fick slita ont värre. Först arbetet med att spänta loss, sedan ilastningen och så till sist att lyfta de tunga "kokorna" in i torkhuset.

Det hela var vad man kallar ett "karlgöra" och det var genomgående män som höll till i Byrtjärnmyren. Men ingen regel utan undantag, några enstaka kvinnor kunde man se ibland. Torvströet var en nödvändighetsvara och fanns det inga karlar i huset så vad var annars att göra. Kvinnor som emellanåt arbetade där nere var var bl.a Nisis Anna från Gruddbo, Tolla Anna (Röd) från Bodarna och så Gubb Karin från Bråmåbo. Men den senare hjälpte ju sin Karl också med skogsarbetet och stod ifråga om att utföra ett hårt arbete inte många karlar efter.

En hel by av torkhus växte upp på båda sidorna om landsvägen dit de flesta körde sina lass. Nedanför Rothagen kom det också upp rätt många torkhus eller "musååis" som vi säger på soldmål. En del satte upp torkhusen i närheten av sina gårdar som t.ex i Kulåra eller vid Solris. Torkhusen var i dess enklaste form en hässja där pinnarna gick ut från båda sidorna av pålarna i mitten. På pålarna lades stänger och på dessa torven. Dessa torkanordningar saknade i regel tak. Senare började man bygga rejäla fyrkantiga torkhus med sadeltak. Så kom man på att långa, smala torkhus

Einar Smith med häst och umfjoler. Foto: Einar Smith.

var både lättsammare och effektivare. De underlättade både in- och urlastningen och dessutom gick torkningen fortare. Dessa hus hade vad man kallar pulpettak. I stället för stänger mellan bärbjälkarna kom grindar till användning, ett system som liknar våra dagars byggställningar.

På hösten kom så det besvärligaste momentet i torvhanteringen, nämligen tröskningen. Det skedde med en ”musåtrysk”, hemgjorda tröskverk som i regel ägdes gemensamt av ett antal gårdar. Den torkade torven kastas ner i en tratt på den ena eller båda sidorna. Ett stort, grovt och massivt hjul av trä försett med en massa utstående järn- eller ståltaggar rev sönder klumparna med en våldsam effektivitet i yrande moln in i ”musåskålan”

Dunder Per och Arvid Bälter stuvar in torven i torkhuset. Foto Henry Persson.

eller ett lider. Efter tröskningen kunde man knappt känna igen de som utfört arbetet. Torven blåste in överallt, in i näsan, munnen, öronen, ögonen och in under kläderna. Längre efteråt kunde man få gå och spotta ut små torvbitar.

Vid förfrågan varifrån Byrtjärnmyren kan ha fått sitt namn lämnar docent Stig Björklund vid Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala följande förklaring:

Namnet *Byrtjärnmyren* torde med all sannolikhet som förled innehålla en form av substantivet *by*. Formen är en gammal genitiv *byar* — som numera endast finns bevarad i ortnamn. Man kan jämföra med namn som exempelvis *Byrviken* i Leksand, *Byråkern* i Orsa, *Byråsen* i Malung etc.

Byrtjärnmyren kan höra till en viss bys område och utnyttjande på inte alltför långt avstånd från samma by.

För många hundra år sedan var hela myren skogbevuxen. Av någon okänd anledning blev sedan området försumpat. Att grov och kraftig skog tidigare funnits där kunde man se, när man vid torvupptagningen kom ner

till en och en halv meters djup. Där fanns välbevarade och fullväxta tallar under hela myren. Byrtjärnmyren är ungefär 1 300 meter lång, men området som omfattades av torvbrytning uppgick till en längd av 800 meter och 500 meters bredd. För att underlätta arbetet kostade jordägarna på två diken tvärsöver myren omkring 1930. Det var samtidigt ett nödhjälpsarbete under den stora arbetslösheten. Det blev förvisso torrare men samtidigt upphörde myren att växa. Där myren var som djupast gick det att ta torv ända ner till tre meter. Ute vid kanterna var tillgången förstås betydligt mindre.

Träd och stubbar som kom fram vid torvbrytningen kördes hem som ved men var också förnämliga till middagseldar på myren. Där eldar tändes samlades det folk från närbelägna arbetslag. Historier och senaste nytt, kvickheter, skratt och munterhet präglade samvaron. De flesta tyckte nog att livet på Byrtjärnmyren var trivsamt ändå trots alla besvärligheter. Dunder Carl Ohlsson, vanligen kallad D K, blev under arbetet på myren så inspirerad att han skrev en revyvisa. Av någon anledning kom den aldrig att framföras, men så här skaldade Solleröns egen Aristofanes:

Det kalla kriget

Mel: Kors på Idas grav

Mossbelupen tuva står på Byrtjärnmyr
att köpa torvströ, färdig, den saken blir rätt dyr
där syns Olle vandra
liksom många andra
dit en dag
för att på myren leta sig ett mossatag.

Vad skådar då hans öga, har du hört
jo ett stycke land som ingen tycks ha rört
dit han stegar
i mossen knegar
en påle han i mossen slår
och på pålen nu hans bomärke det står.

Så vandrar han mot hemmet glader i sitt sinn
på pålen står det ju att tuvan den är min
men om någon vågar röra
hugga köra
av min tuva
skall han dansa få med mej å få en riktig luv.

Men nu sjunger vi uppå en annan vers
en dag kom Anders ner till myren gångandes
han eder läser
spottar fräser
när han Olles mark får se
men den pålen skall jag bränna upp som ve.

Ty detta land det tillhör bara mig
och det släppa skall jag icke utan krig
han ilsket blänger
västen slänger
å börjar hacka med kläm minsann
så svett å snus ifrån hans ilskna nuna rann.

Han högg så mossan yrde, högen blev rätt stor
sen han stegen styrde, till Jässbäck där han bor
nu fick Olle
jåkla stolle
han tänker, nöjd uti sitt sinn
när han sedan under fällen somnar in.

Men ett ordspråk säger ju så sant förvisst
att den som skrattar bäst, han som skrattar sist
ty på ett bräde
med häst och släde
Olle kommer till myren ner
å den stora högen snart han ser.

Den stora högen snart med hast försvunnit har
nu finns blott lite hö å några hästlort kvar
så tji fick Anders
för rakt åt fanders
nu hans mossahögar for
undra sen att ilskan den blev rätt stor.

Om kiv och så om mossa löd min enkla sång
men nu sjunger jag ej mera denna gång
en sak är säker
att tiden läker
alla våra gamla sår
och att fred på Byrtjärnmyren åter rå.

I början på 1960-talet kördes de sista lassen från Byrtjärnmyren. Jordbruken lades ner i snabb takt, kor och hästar blev allt sällsyntare ute på gårdarna. Den brytbara torven var i stort sett slut och sågspånen började ersätta torvströet. En relativt kort men intensiv period av Solleröns jordbrukshistoria var tillända.

Karl Nilsson